

„Kialts rám! s fölkelek!”

A fasizmus és a háború áldozataul esett írók emlékére*

NEHEZ ÉS HALÁTLAN FELADAT egy ünneplő ország színe előtt a keserű bánat szavait elmondani; az új alkotásokra készülődők között azokról szólni, akik csak pályájuk törmelékeivel, örvénybe taszított életművük egy-egy szép kristályával, semmivé lett vágyaik és terveik hírével lehetnek jelen közöttünk „A fény a sötétség háttérében ragyog fel igazán”; „Az élet törvénye, hogy a halottak helyet adjanak az élőknek”; „A mártírok vére csak annál hevesebb növekedésre táplálja az igazságot”; — az efféle mondatok, annyi formális megemlékezés visszatérő fordulatai ebben az esetben még csak nem is szónokiasan üresek, hanem egyenesen sértők. Mert azokban az években, amelyekre emlékeznünk oly fájdalmas kötelesség, nem a lejárt nemzedék adta at helyét az újnak, az élet törvénye szerint, hanem céltudatosan megtervezett s embertelenül végrehajtott gyilkosságok történtek. Ártatlan tömegeket lemészároltak azért, mert más fajtából születtek, vagy mert nem volt elégséges igazolványuk.

Mostani tiszteletadásunk a fasizmus és a háború áldozataul esett írók felé fordul. Őket idézi első rendben. De igazságtalanok, s hozzájuk magukhoz is méltatlanok lennénk, ha csupán reájuk gondolnánk. Mert íróársaink, elpusztult barátaink és lélekben testvéreink mögött ott vonul beláthatatlan sorokban a többiek sokasága is. Mindazok, akik büntelenül, jogos vád és igaz ítélet nélkül vettek amaz évek irtózatot poklába. Nemcsak azok, akiket a haláltáborok nyeltek el, hanem azok is, akik az égő falvakban és városokban váltak füstté és hamuvá: aggastyánok, nők, gyermekek, akik közt nem tett különbséget már semmi emberi belátás, nemzetközi jog; betegek, akik gyógyszer hiján, egészségesekek, akik táplálék nélkül pusztultak el ugyanazon szörnyetegek tombolása közben, ugyanazon csizmak tipró talpa alatt. Az egyszerű és kiváló, mindennapi és rendkívüli embereket azok a százezrek, akiknek nevében szólni, akiknek panaszát elmondani, igazságát felmutatni, csendes nagyságát megénekelni az emlékezetünkbe idézett íróknak is legbensőbb vágyuk és legszébb hivatásuk volt.

A FÉNYES ÉS BÚSZKE EMLÉKEZÉS napjaiban emlékeznünk kell rájuk is szívtepedő önváddal, felszakadó panaszszal; a köz-örömet elfelhőző keserűséggel. De ki emlékszik és hogyan?! Mennyi készséggel, nyíltszívűséggel, igaz részvétellel, s mennyi nyugtalanító lelki-furdalással és elfojtott gyűlölködéssel még ma is; mennyi elhárító vagy hozzáférhetetlen megkönnyebbüléssel: hogy túl vagyunk rajta, hogy túlélünk, ne nézzünk hátra, lássunk a magunk dolgához, örüljünk, hogy felejteni tudunk! Azért kell erről is szólnom, mert mind ez itt él közöttünk. Egy éven át gyűjtöttük egy emlékkönyv anyagát: annak a könyvnek új, teljesebb változatát, amelyet egy negyedszázada, a füstös-kormos-véres romokból alighogy előtántorogva szenteltünk a meggyilkolt, eltűnt íróársak emlékének. S mennyi felemelő és lesújtó tapasztalatot is gyűjthettünk a félelmetes „anyag” együtt, amely jóval több, mint kétszeresére nőtt, holott még mindig messze van a teljességtől! Kit ünnepünk tehát, kire emlékeznünk és hogyan?!

AZ EMLÉKSZIK IGAZÁN, aki ellenáll a felejtés csábításának. Mert oly szívesen vetnénk mindent magunk mögé, akik túlélték a retteneteket! Mintha csak a felejtés válhatna meg bennünket. De a magunk mögé vetett emlékek meglevenednek, megszólalnak; s aki tisztességgel igyekszik élni, meg kell hogy hallja idéző szavukat. Ezért is kell különösen figyelni az elhallgatott írók, a megfajzott pacstírtak hangjára! Írók, költők adománya és kötelessége is, hogy olyan tanúk legyenek, akik nemcsak tükröt tartanak, de emléket is állítanak koruknak. Sokszor mondták már, hogy százados sziklát, emlékműveket szétmállaszt az idő, de egy-egy dal fennmarad hullámverésén s túléli a századokat. Kötetnyi emlékezés, megidézés, társadalmi, lélektani elemzés, magyarázat nem mond annyit s oly félelmetes erővel és hitelességgel arról, ami történt, mint Radgnóti Miklós „Erőltetett menet”-e, „Razglednica”-i: az Avla feliratú notesz kézírásos versei, amelyek az a nyűtt esőköpeny őrzött meg számunkra, amelyben a homokos földbe ásták a meggyilkolt költőt, s amelyet onnan nyújtott felénk túlvilági üzenetként. Oly egyszerűek, mint egy-egy nép-

dal, oly pontosak, mint egy-egy rendőri jelentés s oly felemelő, időtlenekek, mint a szörnyetegekkel is bátran, a géniusz fölényével szembenező Orfeusz igéi.

Orfeusz a világ dolgairól, a minden-ség erőiről is az ember szavaival énekelte. Ezt tették a mi mártír Orfeuszaink is: a mi szavaikkal szóltak. Miért fog el hát bennünket zavar, ha megtört énekükre, félbeszakított mondataikra, vértel befecskelt szavaikra figyelünk? Mintha az ének, a szavak, a mondatok értelme megváltozott volna. „A múlt csak példa legyen most”: ismételték ők is az előttük járt igazak szavát. De lehet-e példa az a múlt, amelynek egykor tiszta eszményei bemocskoltattak, melyben a századokom át legalább eifélt ember-fenevad felmagasztaltatott?! Emberség, humanitás: erre esküdtek, ebben bizakodtak a meggyilkoltak is oly korban, amely maga „harmadik humanizmusának” jegyében követte el szörnyeteit. A világ megtisztul áldozatunk árán: talán ebben hittek, reménykedve, hogy az ember is megcsömörlik egyszer a vér mámorától. Aligha sejtették, hogy mártírjaikon alig átlépve, máris vadabbul, még olajozottabb, higiénikusabb csiszoltsággal, a technikai civilizáció minden eszközét birtokába kerítve növekszik újra a rém, s készül a végső, mindent elemészto rombolásra.

MEGVÁLTOZOTT A MI SZAVAINK ÉRTELME IS. Mennyit vitatkoztunk azon az elmúlt negyedszázadban, helyes-e mártíroknak nevezni azokat, akiket-e a mérhetetlen áldozatot harácsoló pestis pusztított el? Hiszen — mondják ma is némelyek — vértanú csak az, aki valami nagy ügyért hittel vállalja a halált. S hányan voltak, akik azt sem tudták, miért kell meghalniuk; s ki tudna józan elmével valamilyen hitbeli vértanúságra érdemes érdemet, célt, okot találni a kataklizmában, amelynek vérességénél csak esztelensége volt nagyobb? De ennek a szónak is más lett a tartalma számunkra: nekünk mártír mindenki, akit ártatlanul öltek meg. Hogy voltak közöttük sokan olyan hősök, is, akik a fenevaddal szembe fordulva áldozták fel életüket, mit sem változtat a sokaság mártír voltán. S hány volt az elsodort ártatlanok közt — legtöbb ilyen volt! —, aki minden körülmények közt és mindvégig megőrizte erkölcsiségét. Jóravaló ember maradt akkor is, ha férgék sorsára szánták. Ezért is kell életük e legszebb vonásainak megőrkítőire, vértanúságuk tanúira fordítanunk figyelmünket: éneklőikkel kell emlékeznünk rájuk.

Bár hiszen az emlékezés értelme is megváltozott. Mert nem rosszabb e az emlékezés a némaságnál, az szokványos, szónokias, ha idényszerű, idegenforgalmi?! Az igazi emlékezés a lélek megérintettsége és felelete a nihil kihívására! Amint szertartássá merevedik, szónokiassá lesz; az emlékező parádéjává ott, ahol a megidézeteknek kellene megtörténnük az elmúlás mind kihaltabb, süketebb némaságát. Hűség és tisztességgel emlékezni — sokszor úgy érzem — nem könnyebb, mint volt egykor az üldözöttek segítségére jönni. Lehet: az élet törvénye valóban az, hogy a halottak temessék el halottaikat s az élők ahhoz forduljanak, ami előttük áll. Az élet mindegyre újrászűli magát. De azt is látnunk kell, hogy nemcsak az élet kedve születik újra, hanem a pusztítás is, nemcsak a jó testvériség ösztöne-vágya, hanem a békéltelenség, a hatalmaskodásé is. A szavak értelme csakugyan megváltozott?

Vagy lehet, hogy csak az én fájdalmam, megindultságom nyugtalanodik, s az idők múltával mindaz, ami nekünk oly fájdalmasan egyéni élmény volt és maradt, beilleszkedik az örök, személytelen törvények rendjébe? A vér felszárad, a megtörtént dolgok emlékké. távolodnak; legfeljebb a költők foszladozó szava szűrődik hozzánk a sűrűsödő félhomályon át. De ha így kell is lennie, figyeljünk mindnyájan — a lassuló vérű öregek, de még inkább az újakra készülő fiatalok — legalább e költők üzenetére. Ne esküdjünk, ne fogadkozzunk, hogy a valóság ironiája szegyenben ne hagyjon bennünket. De ne feledjük — ez megfajtott Orfeuszaink énekének igazi értelme —, hogy a mi oly búszke öntudattal induló korunk, a „huszadik, huszadik Század” milyen örvényekbe zuhant, s figyeljünk az örök vigyázó, intó szavára! S amikor az új világgal vajdó erőfeszítéseink eredményeiben gyönyörködve ünneplünk, adjunk méltó tisztelgetést az ártatlanul elpusztított százazreknek; őrizzük szívünkben és értelmünkben életük és haláluk tanút, éneklőit: mártír íróinkat.

Reggel van. Élek.
Kinézek. Látok.
Hideg fény sápadt ég
Antenna három
Vastag rúdja kilenc
Egyenlőtlen ága.
Madarak bezzeg
Régen tavaszolnak
Ahogy torkukon kifér
Ők tudják jobban.
Fejemet balra
Jobbra a párnán
Szédül de mozdul
Nem ejtetted ki
Mégse kezedből

Nem törted össze
Vér-őseimtől
Kapott koponyámat
Benne felhalmozott
Tekervények töled
Táplált tisztaságát
Szét nem ziláltad
Forgatom jobbra
Forgatom balra
Add meg emelni
Föl újra föl
Rádismerni lényeg
Minden alakodban
Mindenegy nevedben.
Reggel van. Élek.

Pentaton

Hová hová
Hová fúj ez a szél
Pusztáról fúj
Pusztára száll

A szó a szél
Sziszegni mire jó
Szót szít a szél
Pusztáról fúj

A vér a vér
Mit rejt ha hull a vér
Rejtirást ró
Serkent ige vér

Tűztépte tér
Csóvája hova tűz
Tővéig kitakart
Holt hült határ

Tő tűz szó száj
Lélegzete hova száll
Csóvája szél
Pusztáról fúj

JÁNOSY FERENC: KRÚDY-ILLUSZTRÁCIÓ

Egy elmaradt fellépés helyett...

Gisela May április 28-ra tervezett zenekadémiái előadóját a művész-nebetegedése miatt elmarad. (Uj-sághír.)

Gisela May, a Berliner Ensemble híres művésznője 1969. november 18-án Brecht-songokat énekelte a hatalmas párizsi Theater de l'Estben, melyet zárólásig töltött a közönség. A több mint két óráig tartó műsort lelkes, elragadtató, majd tomboló tettség fogadta. A műsor első felében főként olyan dalokat hallhattunk, amelyeket Brecht ironikus-önironikus fintorral kulnárának — vagyis konyhaművészinak, inyenclévezetre szántnak — keresztelt el; de ez az elnevezés valamiképpen illik Brecht egész songiró működésére. Az előadás különös erővel fejezte ki a daloknak ezt a sajátosságát.

A BRECHT-DALOK MEGÉRTÉSÉHEZ

Kis cukrozott érzés-fehérje
habkönyűre verve-kavarva,
cukorral írva torta-lapra:
„B. B.” — S alig harapsz beléje,

elrep rejtett keserűsége,
a bölcsesség mandula-magva,
a józanság üde narancsa,
a cinizmus citrom-erénye.

Minden iz s az ellenkezője
(ész-vad közhely-szószal leöntve)
itt egy étlapon szerepel.

E konyha legjobb szakácsnője
ötven fogást készít belőle,
és mind előttünk készül el.

De miért tombolt Gisela May énekétől a párizsi közönség? Talán mert

olyan nagyon szeretik Párizsban a német szót? Ez a feltételezés abszurd. Akkor talán Brechtért rajonganak? Bizonyos, hogy Brechtet szeretik ott, mert az intellektust a franciák nem fogják fel a művészet ellentétének, és mert örömet szerez nekik a dolgokban rejő ellentmondások fintorgó felmutatása, és végül mert szívesen töltöttek a forradalmi érzülettel; de a roppant sikert ez sem magyarázza: a nézőseregnek csak elenyésző töredéke értette a szöveget, amelyből a számok elé iktatott kommentárok csak izelítőt adhatk — a siker forrása tehát legfőképpen a művésznő személyiségében rejlik.

GISELA MAY A SZINPADON

Hangja se cseng, dala se zöng meg,
de mihelyt belép színpadára,
tanúvá tesz szétmért magánya,
és közösség lesz a közönség.

Csupa erő, mit győtrelem véd,
szép arc, vibráló árnyak árka,
kellék-vér, de túl nagy az ára:
valódi sebből dől a festék.

Vásári majd emelkedett lesz,
gunyoros, bűgő és rekedtes,
inkognitóban fátyolos —

e nő tán hithez-szeretethez
nem fut, mint kölcsönért a vesztes,
de tudja, mi a jó s a rossz.

EÖRSI ISTVÁN

* A Magyar Írók Szövetsége emlékműtárlóján tartott előadás részlete.